

УДК 374.28(09)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ

Останіна Н. С.

У статті обґрунтовано особливість здійснення професійної підготовки соціальних працівників на засадах компетентнісного підходу в умовах модернізації вищої освіти України. Здійснено аналіз змісту проведення навчальних занять, що сприяють формуванню професійної компетентності майбутніх спеціалістів соціальної сфери.

Ключові слова: компетентнісний підхід, вища освіта, професійна підготовка, соціальний працівник, соціальна робота.

В статье обоснована особенность осуществления профессиональной подготовки социальных работников на принципах компетентного подхода в условиях модернизации высшего образования Украины. Осуществлен анализ содержания учебных занятий, которые способствуют формированию профессиональной компетентности будущих специалистов социальной сферы.

Ключевые слова: компетентный подход, профессиональная подготовка, социальный работник, социальная работа.

The article substantiates a peculiarity of professional training of social workers according to competence-based approach in conditions of higher education modernization in Ukraine. The author analyzes the content of training sessions aimed at increasing professional competence of future specialists in the social sphere.

Key words: competence-based approach, professional training, social worker, social work.

Державна політика України виходять з того, що освіта – це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, зміцнення міжнародного авторитету й іміджу самої держави. Соціально-економічні зміни в нашій державі зумовлюють і стратегічні зміни в системі освіти сьогодення: пріоритетом розвитку освіти України є курс на перетворення її на якісну галузь, збагачену дієвими теоретичними і практичними розробками, забезпечену високоякісними кадрами, враховуючи той факт, що успіх формування духовності особистості знаходиться у прямій залежності від рівня професійної підготовки фахівців, систематичного вдосконалення та підвищення їх кваліфікації. Керуючись стратегією та тенденціями розвитку університетської освіти України (в контексті Європейського простору вищої освіти) на період до 2021 р., зміст освіти передбачає запровадження основних положень та національних підходів до організації навчання, збереження власних традицій, надбань у підготовці майбутніх фахівців. За роки незалежності на основі Конституції України створено відповідну правову базу в галузі освіти, визначено пріоритети реалізації державної політики в цій галузі. При реформуванні вищої освіти, з одного боку, враховувалися пріоритети збереження культурної різноманітності національної системи освіти, а з іншого – завдання поліпшення міжнародної співпраці, мобільності, працевлаштування [1, с. 4].

Навчальний процес українських університетів забезпечується власною школою педагогічного досвіду для розв'язання провідних завдань: Сучасному суспільству потрібні кваліфіковані спеціалісти з виробленою здатністю ефективно створювати базу для формування особистісної культури спеціаліста, формування системи ціннісних ставлень до світу, до самого себе; для реалізації всіх найкращих потенцій, закладених у людині, формувати особистість до співробітництва, спрямованого на засвоєння вироблених людством культурних цінностей [1, с. 4].

Проблемі професійного становлення, формування професійної компетентності фахівця, соціального працівника тощо присвячені дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема В. Бочарової, А. Ляшенка, І. Миговича, Є. Холостової та

інших. Методологічні й теоретичні аспекти розвитку професійної компетентності розглянуті в працях В. Докучаєвої, С. Харченко тощо. З погляду науковців професійна компетентність визначається не просто як сума знань, необхідних для надання професійної допомоги і послуг окремим особам, групам, а як певний рівень професіоналізму, невіддільний від сукупності особистісних якостей психологічних характеристик, які сприяють створенню індивідуального професійного стилю фахівця.

Отже, **метою статті** є обґрунтування професійної підготовки соціальних працівників в умовах модернізації вищої освіти на засадах компетентнісного підходу як ефективної умови формування гуманного ставлення до клієнтів.

Складний процес соціальної роботи потребує ґрунтовних знань у різних сферах суспільного життя. Її ефективність багато в чому залежить від самого соціального працівника, його вмінь, особистісних якостей, тобто від його професіоналізму та професійної компетентності. Проте тривають дискусії щодо того, чи можливо встановити єдину, спільну для всіх країн сутність соціальної роботи як професії.

Відомо, що в основі соціальної роботи лежить гуманне, добродійне ставлення до особистості. У довідковій літературі поняття “гуманний” визначається як людський, людський, людинолюбний, милосердний; поняття, що визначає цінності людини і виявлення власних здібностей як особистості, утвердження блага людини як критерію оцінювання суспільних відносин. Ще свого часу прогресивна течія епохи Відродження проголосила принцип вільного розвитку особистості людини; ставлення до неї, яке проникнуто любов'ю, турботою, повагою до людської гідності. Більш широке та гнучке визначення соціальної роботи як професії викликає потребу з'ясування того, що є соціальною роботою та які інші “соціальні професії” можуть з'являтися [7, с. 79].

Сьогодні соціальна робота як професія існує майже у 144 країнах світу. Професійна діяльність соціального працівника у роботі з клієнтом підпорядковується індивідуальним закономірностям, найхарактернішими із яких є: усвідомлення необхідності організації діяльності не за наказом, а за внутрішнім бажанням і мотивом; уміння брати на себе відповідальність при виявленні й вирішенні важливих професійних проблем; гуманна поведінка. Фахівець соціальної сфери виконує свої ролі, працюючи в соціальних службах установ, підприємств і організацій різних відомств, в освітніх, медичних установах, мікрорайонах або зонах соціального обслуговування, а також займаючись приватною практикою. Дії фахівця в його професійних ролях є сукупністю конкретних операцій, необхідних для реалізації цілої низки професійних функцій: соціальний працівник реалізовує названі функції не лише при роботі з окремим клієнтом, а й у роботі з групою, громадою за місцем проживання, національними меншинами, з певними категоріями населення, лікарнях, центрах реабілітації, у притулках і відділеннях соціальної допомоги [5, с. 157]. Це спеціаліст, який може працювати на різних рівнях реалізації соціальної політики держави – на рівні управління, матеріально-технічного і правового забезпечення, освіти, охорони здоров'я і безпосередньо практики соціальної роботи. Крім того, соціальний працівник має бути учасником спільної діяльності, організатором цієї діяльності, який веде людину протягом тривалого часу, здійснює супровід, піклується про формування суспільних цінностей в соціумі, тобто виступає як цілісний суб'єкт професійної діяльності. Структура особистісного потенціалу при цьому включає такі компоненти: а) професійні знання, вміння і навички (кваліфікаційний матеріал); б) інтелектуальні здібності (освітній потенціал); в) працездатність (психофізіологічний потенціал); г) креативні здібності (творчий потенціал); г) готовність до співпраці і взаємодії (комунікативний потенціал); д) ціннісно-мотиваційна сфера (морально-етичний потенціал).

Серед професійно важливих особистісних якостей соціального працівника науковці виділяють психологічні характеристики, що являються елементом здатності до даного виду діяльності, на створення ефекту особистісної харизми [2, с. 17]. Особливої уваги заслуговує така властивість, як спрямованість особистості на іншу людину. Головним *внутрішнім стимулом* праці в соціальній сфері є альтруїстична мотивація – бажання фахівців із соціальної роботи приносити користь своїм клієнтам і суспільству. Також до значущих внутрішніх стимулів відносять можливість постійного прояву самостійності, ініціативи і творчості в роботі. До *зовнішніх стимулів* належить суспільне визнання важливості професії соціального працівника, усвідом-

лення необхідності її здійснення для підвищення соціального здоров'я і благополуччя громадян, прояв поваги з боку оточення.

Розвиток соціальної роботи в нашій країні базується на поєднанні напрацьованого світового досвіду з підвищеною увагою до формування професійної компетентності соціального працівника. Для розв'язання цього завдання нам необхідно зрозуміти, яка ж структура професійної компетентності спеціаліста соціальної сфери. Професійна компетентність соціального працівника, з погляду американських вчених, характеризується поєднанням кількох видів компетенції: наукової, інструментальної, інтегративної, адаптативної та комунікативної. Прихильники теоретичної підготовки, на базі якої відточуються практичні навички під час діяльності в реальних умовах, виокремлюють такі групи умінь і навичок: комунікативні, інструментальні, аналітичні (науковці Великобританії) [2, с. 25]. В цілому, компетентність є *інтегральним* поняттям, у якому можна виділити кілька рівнів: компетентність – як здатність до інтеграції знань та навичок і їх використання в умовах вимог зовнішнього середовища, що швидко змінюються; концептуальна компетентність; компетентність в емоційній сфері, у сфері сприйняття; компетентність в окремих сферах діяльності.

Структура професійної компетентності соціального працівника тощо складається з певних видів компетенцій: *функціональної* (професійні та спеціальні педагогічні знання й уміння, способи діяльності), *нормативно-правової* (знання основних положень державних нормативно-правових актів, що регулюють функціонування соціальної сфери в Україні), *соціальної* (відповідальність за результати своєї праці, прагнення до суверенізації), *комунікативної* (вміння узгоджувати свої дії, обирати оптимальний стиль спілкування без повчальних дій в різних ситуаціях) [2, с. 23]. Отже, професіоналізм майбутнього соціального працівника базується на компетенціях, що засновуються на знаннях, уміннях і навичках в гуманістично-змістовному освітньому процесі, всі вищезазначені компетенції мають формуватися у студентів протягом усього навчання у закладі вищої освіти. Компетентний соціальний працівник повинен володіти методами, прийомами, технологіями соціальної роботи, а також уміннями, необхідними для їх застосування. Соціальний працівник, який не одержав спеціальних і наукових знань щодо роботи з тією чи іншою категорією населення, не може розпочинати професійну діяльність. Тобто вже у вищих педагогічних закладах має здійснюватися радикальна трансформація в галузі підготовки кадрів для роботи у соціальній сфері, а також слід терміново запобігти явищам, коли працюють випадкові особи без професійної підготовки.

Варто підкреслити, що в сучасних умовах педагогічні заклади мають значну автономність. Вони мають право самостійно складати навчальні плани та програми, відкривати нові спеціальності та спеціалізації, визначати більш ефективні форми роботи: тематичні семінари, спецкурси, факультативи. Програми підготовки майбутніх соціальних працівників містять *практичний компонент*, до якого входить: ознайомлення студентів із прийомами й методами роботи та безпосереднє залучення їх до практичної діяльності під керівництвом досвідчених педагогів-наставників, викладачів-консультантів. Навчальний процес передбачає урахування закономірностей формування професійної свідомості; визначення чинників, що сприяють чи перешкоджають перенесенню знань з академічного середовища у практичне; механізми вироблення умінь і навичок, методи навчання, керівництва та оцінки результатів практичної діяльності, характер стосунків між студентом та педагогом-наставником, об'єктивні умови проходження практики.

Практична підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється з урахуванням принципів тісного взаємозв'язку між теоретичним навчанням і практичною підготовкою, науково-творчого характеру практичної підготовки, послідовності, наступності, динамічності, поліфункціональності, перспективності, свободи вибору, співробітництва. Компоненти практичної підготовки є дуже важливими в професійному становленні соціального працівника, саме в ній здійснюється ідентифікація із професійною діяльністю соціального працівника.

Практика проводиться в адекватних умовах самостійної соціальної діяльності. Робота студентів у період практики характеризується тим же різноманіттям функцій, що і робота соціального працівника в майбутньому. Обов'язки студента – своєчасно виконувати власну роботу відповідно до визначених завдань та дій, консультуючись з методистом з навчання. Методист з бази практики керує студентами й оцінює їх

роботу під час практики. До обов'язків методиста входить підтримка студентів протягом навчальної практики, допомога у веденні записів і письмової документації з практики, проведення спостережень, зустрічей, зборів зі студентами й персоналом бази практики.

Таким чином, практика наділена великими можливостями для формування внутрішньої установки на здійснення успішної професійної діяльності. Під час її здійснення інтенсифікується процес професійного становлення соціального працівника, його самоосвіти і самовиховання, відбувається перевірка ступеня професійної готовності й придатності до фахової діяльності, рівня соціальної спрямованості, оскільки об'єкт, на який спрямована діяльність, постійно змінюється. В свою чергу, стратегія виховної дії щодо розвитку особистості студента в умовах практики будується із "основного соціокультурного постулату сучасності" [3, с. 14].

Стиль поведінки, професійна компетентність фахівця із соціальної роботи обумовлені сукупністю його професійних знань, умінь, навичок; комплексом психологічних особливостей та професійно важливих якостей і здібностей. Здатність досягати найвищих успіхів у професійній діяльності багато в чому залежить від самоцінних здібностей (самоконтроль, самовдосконалення, самоосвіта). Фахівець повинен бути психологічно готовим до діяльності в соціальній сфері, мати сформоване професійне мислення, вміти самостійно аналізувати конкретну ситуацію, оцінювати можливі наслідки та брати відповідальність за обрані рішення, які часто пов'язані з життям людини. Таким чином, завдання фахівця із соціальної роботи полягає у тому, щоб допомогти клієнтові знайти себе, знайти своє місце в динамічно мінливому світі, зорієнтуватися в нових соціальних відносинах, і спілкування є важливим інструментом у цьому процесі. Фахівець із соціальної роботи повинен мати навички саморегуляції, самоорганізації (уміти опановувати свої думки, почуття, поведінку, проводити самоспостереження), що є основою самовдосконалення й професійного зростання.

Висновки. Дотичний огляд проблеми свідчить про те, що в Україні підготовка кваліфікованих кадрів, здатних до професійного становлення, здійснюється відповідно до сучасних світових стандартів. Аналіз проблеми підготовки кадрів соціальної сфери вказує на факт того, що вже у вищих педагогічних закладах має вестися робота з розроблення і запровадження професійних стандартів майбутніх спеціалістів як основи підвищення якості змісту професійної діяльності відповідно до вимог роботодавців. Діяльність соціального працівника має слугувати створенню атмосфери комфорту та безпеки особистості, забезпеченню охорони життя та здоров'я громадянина, створенню гуманних здорових відносин в соціальному середовищі.

Професійний успіх соціального працівника визначається результативністю його діяльності, а результат залежить від професійних можливостей фахівця. Також компетентність є важливою умовою успіху діяльності соціального працівника та показником його можливостей. Поняття "компетентність соціального працівника" складається з наявних у майбутнього фахівця соціальної сфери професійних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, вміння застосовувати здобуті знання та навички на практиці. Рівень компетентності соціального працівника визначається ступенем сформованості всіх цих елементів, у їх вдалому поєднанні.

Література

1. Закон України "Про виховання дітей та молоді" : проект // Освіта України. – 2004. – № 72. – С. 4–6.
2. Андрущенко В. П. Соціальна робота: менеджмент соціальної роботи / В. П. Андрущенко та ін. – К. : ДЦССМ, 2003. Кн. 7. – 2003.
3. Бех І. Д. Ціннісна система у розвитку особистості / І. Д. Бех // Вісник Полтавського державного педагогічного інституту ім. В. Г. Короленка : зб. наук. праць. – Полтава, 1999. – Вип. 1 (5). – С. 13–20.
4. Главацька О. Л. Основи самовиховання особистості : навч.-метод. посіб. / О. Л. Главацька. – Тернопіль, 2008. – 206 с.
5. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2008. – 240 с.

6. Калініченко А. І. Деякі аспекти організації самовиховання студентської молоді / А. І. Калініченко // Збірник "Проблеми освіти". – К., 2001. – С. 162–166.

7. Карпенко О. Г. Професійне становлення соціального працівника : навч.-метод. посіб. / О. Г. Карпенко. – К. : ДЦССМ, 2004. –164 с.

8. Тюптя Л. Т. Соціальна робота (теорія і практика) : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : ВМУРОЛ "Україна", 2004. – С. 7–22.